

İran Mânâgera Sineması

Görsel Dil ve Tasavvuf

Dr. İpek ŞENGÜL

Kitap kapağındaki görsel İran sinema tarihinde önemli bir yere sahip olan ve 2023 yılında vefat eden yönetmen Dariuş Mehrcui'nin *Peri* filminden alınmıştır. Bu görsel filmde Esed karakterinin, başına gelen her zorluğun sebebini kendince anlamlandırarak ve bu zorlukların geçiciliğini idrak etmek için kendine sıkça hatırlattığı "*Be Hâtr-e Kûze be Ser-hâ*" [Başlarında testi taşıyanlar hatırına] metaforununun sinematografik dille ifade şekli olarak kullanılmıştır.

eski
yeni

FCR YAYIN LTD.

Genel Yayın No. | General Publication Number: 1745

FCR Sertifika No. | Certificate Number: 46550

ISNI: 0000 0004 4657 1968

ROR ID: ror.org/00zznvq98

Alt Marka | Imprint: Eskiyei

Yayın No | Publication Number: 355

Kitap Adı : İıan Mânâgera Sineması

Alt Başlık : Görsel Dil ve Tasavvuf

Book Title : Iranian Managera Cinema

Subtitle : Visual Language and Sufism

ISBN : 978-625-5536-68-6

DOI : doi.org/10.70458/fcr.9786255536686

Yazar | Author: İpek Şengül | orcid.org/0000-0002-3886-2015

Kurum | Institution: Karabük Üniversitesi

ROR ID: ror.org/04wy7gp54

Yayın Türü: Kitap | Publication Type: Book - Monograph

Yayın Dili: Türkçe | Language: Turkish

Ebat | Dimensions: 13,5 x 21 cm

Baskı Sayısı | Edition: 1

Sayfa Sayısı | Pages: 284 (xvi + 268)

Yayın Tarihi | Publication Date: Kasım | November 2025

Yayın Yeri | Place of Publication: Ankara, Türkiye

Mizanpaj ve Kapak | Layout and Cover Design: FCR

Baskı ve Cilt | Printing and Binding: NY MATBAACILIK (Sertifika no: 50732)

Konu Kategorisi | Subject Categories

BIC: APF - Sinema: tarih ve eleştiri | Films, cinema: history & criticism

BISAC: PER004000 - Sahne Sanatları / Film ve Video / Eleştiri ve Tarih | Performing Arts / Film / History & Criticism

THEMA: APF - Sinema: tarih ve eleştiri | Films, cinema: history & criticism

LC Classification: PN1995 - Sinema. Hareketli resimler | Motion Pictures

DEWEY: 791.43 - Sinema Sanatı | Motion Pictures

WoS Category: Film, Radyo, Televizyon | Film, Radio, Television

WoS Citation Topics Meso: 4.6 - Film ve Medya Çalışmaları | Film & Media Studies

WoS Citation Topics Micro: 4.6.12 - İıan Sineması ve Manevi Temalar | Iranian Cinema and Spiritual Themes

Scopus Subject Areas: 1202 - Sanat ve Beşeri Bilimler: Görsel Sanatlar ve Sahne Sanatları | Arts and Humanities: Visual Arts and Performing Arts

Atf Bilgisi | Cite as: Şengül, İpek. *İıan Mânâgera Sineması: Görsel Dil ve Tasavvuf*. Ankara: FCR Yayın Ltd.-Eskiyei, 2025.

© All rights reserved | FCR YAYIN LTD.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 06050

Altındağ-Ankara/TÜRKİYE • Tel: +90 (312) 310 08 60

www.fcr.com.tr • fcr@fcr.com.tr

İran Mânâgera Sineması

Görsel Dil ve Tasavvuf

Dr. İpek ŞENGÜL

Ankara 2025

Yazar Hakkında | About the Author

İpek ŞENGÜL

1991'de Muş'un Karapınar köyünde dünyaya gelmiştir. 2009 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne kabul edilmiş ve 2014 yılında lisans eğitimini başarıyla tamamlamıştır. 2015-2018 yılları arasında Marmara Üni. İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı'nda, 2016-2019 yılları arasında İstanbul Üni. Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bilim Tarihi Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde yüksek lisans eğitimlerini tamamlamıştır. 2020 yılında Karabük Üni. Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda doktora programına başlayan Şengül, Mayıs 2025'te doktorasını bitirmiştir.

Meslek hayatına 2016 yılında Karabük Üni. İlahiyat Fakültesi'nde Araştırma Görevlisi olarak adım atan Şengül, halen bu görevine devam etmekte ve akademik alanındaki uzmanlığını derinleştirmektedir. Bu kitabının yanında *Farsça Cep Sözlüğü* (Rumuz Yayınları, 2016) de bulunmaktadır.

Ipek Shengul was born in 1991 in the village of Karapınar, Muş, Türkiye. She was admitted to the Faculty of Theology at Marmara University in 2009 and successfully completed her undergraduate studies in 2014. Between 2015 and 2018, she pursued a master's degree in Sufism at the Department of Sufi Studies, Marmara University Faculty of Theology, and between 2016 and 2019, she completed another master's program in Persian Language and Literature at the Department of the History of Science, Faculty of Eastern Languages and Literatures, Istanbul University. She began her doctoral studies in 2020 in the Department of Basic Islamic Sciences at Karabük University and completed her Ph.D. in May 2025.

Shengul started her academic career in 2016 as a Research Assistant at the Faculty of Theology, Karabük University, where she continues to work and deepen her expertise in her academic field. In addition to this book, she is also the author of *Farsça Cep Sözlüğü* (Persian Pocket Dictionary, Rumuz Publications, 2016).

Kitap Hakkında

İran Mânâgera Sineması

Görsel Dil ve Tasavvuf

Sinema, ortaya çıktığı günden bu yana hakikat, zaman, hayal ve rüya gibi kavramlarla derin bir ilişki içinde olmuştur. Sinemanın görsel bir sanat olarak öznel deneyimleri ve gerçekliğin ötesine geçen kavramları ifade etme kapasitesi, onu hakikatin sorgulandığı bir mecra haline getirmiştir. Bu bağlamda, sinema tarihinin farklı dönemlerinde farklı coğrafyalar tarafından benimsenen sanatsal ve felsefi yaklaşımlar, bu temel kavramların çeşitli boyutlarını ortaya koymuştur.

İran Sineması, bu kavramların sanatsal ve felsefi boyutlarını incelemek için oldukça zengin bir tarihsel ve kültürel bağlama sahiptir. 1979 İran İslam Devrimi öncesi ve sonrası dönemler, İran Sineması'nda önemli kırılma noktaları oluşturmuştur. 1979 Devrimi öncesi dönemde İran Sineması; daha seküler, bireysel ve evrensel temaları işlerken, devrim sonrası dönemde İslamî değerlerin ve Şii düşüncesinin etkisiyle yeniden şekillendirilmeye çalışılmıştır. Bu dönüşüm, İran Sineması'nın anlatsal, tematik ve estetik özelliklerinde belirgin bir şekilde gözlemlenmektedir. 1979 Devrimi sonrası dönemde ortaya çıkan ve "Mânâgera" olarak tanımlanan sinema, İran Sineması'nda; hakikat, hayal, rüya, ahiret, şeytan, melekler ve cinler, insanın olağanüstü güçleri, gaybi yardımlar, insanın değişim ve dönüşümü ile tasavvufî temaların yoğun bir şekilde işlendiği bir sinema olarak dikkat çekmektedir. Bu sinema anlayışı, bireyin manevi yolculuğunu ve hakikat arayışını esas alarak bunu sinema sanatında yeni bir ifade biçimi olarak gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu çalışma, İran Sineması'nın tarihsel bağlamını ve Mânâgera Sineması'nın 1979 Devrimi sonrası dönemdeki gelişimini ele almayı amaçlamaktadır. Nitekim devrim sonrası dönemde İran'da sinemanın dini ve ideolojik doğrultuda yeniden şekillendirilmek istenmesi, Mânâgera Sineması'nın ortaya çıkışında belirleyici bir faktör olmuştur. Bu sinema, yalnızca dini temaları yansıtmakla kalmamış, aynı zamanda sinemanın, hakikat ve tasavvuf arasında bir köprü kurma potansiyelini de göstermiştir.

Çalışmada, 1979 Devrimi sonrası döneme ait seçilen beş temsilci film,

Mânâgera Sineması'nın estetik ve tematik özelliklerini ortaya koymak için detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Bu filmler, sinematografik dilin tasavvufî temaları ifade etme kapasitesini ve bu temaların yukarıda bahsi geçen konularla nasıl ilişkilendirildiğini göstermeye çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf; İran Sineması; Mânâgera Sineması; Dini Sinema; İrfan.

About the Book

Iranian Manāgera Cinema Visual Language and Sufism

Since its emergence, cinema has maintained a profound relationship with concepts such as truth, time, imagination, and dream. As a visual art, cinema's capacity to convey subjective experiences and phenomena that transcend empirical reality has rendered it a medium in which truth itself can be interrogated. Across different periods and geographies, artistic and philosophical approaches adopted within film history have articulated various dimensions of these fundamental concepts.

Iranian cinema provides a particularly rich historical and cultural context for examining the artistic and philosophical manifestations of these ideas. The periods before and after the 1979 Islamic Revolution constitute significant ruptures within Iran's film history. Whereas pre-revolutionary cinema often engaged with secular, individual, and universal themes, the post-revolutionary era witnessed efforts to reconfigure cinematic production under the influence of Islamic values and Shi'ī thought. This transformation is discernible in narrative, thematic, and aesthetic shifts.

Emerging after 1979, the cinema defined as "Manāgera" draws attention for its intensive engagement with themes such as truth, imagination, dream, the afterlife, demons, angels, jinn, extraordinary human powers, supernatural assistance, and spiritual transformation—subjects closely aligned with Sufi concerns. This cinematic orientation seeks to foreground the individual's spiritual journey and quest for truth, articulating these concerns through a distinctive filmic language.

This study aims to situate Iranian cinema historically and to trace the development of Manāgera cinema in the post-1979 period. It argues that the ideological and religious reorientation of film production after the Revolution was a decisive factor in Manāgera's emergence, and it examines how Manāgera not only reflects religious themes but also demonstrates cinema's potential to bridge truth and Sufism. Five representative post-revolutionary films are analyzed in detail to illuminate Manāgera's aesthetic and thematic features and to show how cinematic language expresses Sufi themes.

Keywords: Sufism; Iranian Cinema; Mânāgera Cinema; Religious Cinema; Mysticism

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	xiii
KISALTMALAR	xv
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
SİNEMA, HAKİKAT ve TASAVVUF İLİŞKİSİ	5
1.1. Sinemada Kuram Kavramı ve Mânâ Arayışı	5
1.2. Tasavvufi Perspektiften Sinema: Görmek ve Bilmek	10
1.3. Zaman, İmge ve Hareketin Mistik Yorumu	16
1.4. Hayal ve Rüya: Mânâya Açılan Kapılar	20
İKİNCİ BÖLÜM	
DÖNEMSEL OLARAK İRAN SİNEMASI	31
2.1. 1979 İran İslam Devrimi Öncesi İran Sineması ve Anlam Arayışları	31
2.2. 1979 İran İslam Devrimi Sonrası İran Sineması ve Dini Temsilin Yükselişi	50
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
MÂNÂGERA SİNEMASI ve TASAVVUFİ TEMALAR	57
3.1. 1979 İran İslam Devrimi'nden Sonra İran'da Dini Sinema Çalışmaları	57
3.2. Mânâgera Sinemasını Ortaya Çıkaran Tarihsel ve Kültürel Süreç	63
3.3. Mânâgera Sinemasının Tanımı ve Özellikleri	68
3.3.1. Mânâgera Sineması Nedir?	69
3.3.2. Mânâgera Sineması Hakkında İlk Araştırma Yapanlar	81
3.3.3. Mânâgera Sinemasının Dini ve Spiritual Sinemadan Farkı	93
3.3.4. Mânâgera Sinemasının Boyutları ve Başlıca Konuları	100
3.3.5. 1979 İran İslam Devrimi Öncesinde Mânâgera Sineması ve Film Örnekleri	104

3.3.6. 1979 İnan İslam Devrimi Sonrasında Mânâgera Sineması ve Film Örnekleri	106
3.4. Film Örnekleri ve Analizleri	118
3.4.1. İstiâze, Mohsin Mahmelbaf, 1363/1985	121
3.4.1.1. Filmin Künyesi ve Konusu	121
3.4.1.2. Mohsin Mahmelbaf'ın Hayatı ve Sinemasının Temel Özellikleri	122
3.4.1.3. Mânâgera Sineması ve Tasavvufi Temalar Ekseninde Filmin Değerlendirilmesi	127
3.4.1.3.a. Gaflet	131
3.4.1.3.b. Şükürün Karşıtı Olarak Enaniyet	135
3.4.1.3.c. Nefis ve Şeytan	138
3.4.1.3.d. Zühd ve Kanaatin Karşıtı Olarak Hırs	144
3.4.1.3.e. Mücadele ve Riyâzet	146
3.4.1.3.f. Hûş Der Dem	148
3.4.1.3.g. Vukûf-i Kalbi	149
3.4.2. Behar der Payız, Mehdi Fehim-zade, 1367/1989	151
3.4.2.1. Filmin Künyesi ve Konusu	151
3.4.2.2. Mehdi Fehim-zade'nin Hayatı ve Sinemasının Özellikleri	152
3.4.2.3. Mânâgera Sineması ve Tasavvufi Temalar Ekseninde Filmin Değerlendirilmesi	153
3.4.2.3.a. Mevlana'nın "Ney Hikayesi" Ekseninde İnsanın Aslına Dönüşü	155
3.4.2.3.b. "Baba ve Hâkim Ođlu" Ekseninde Manevi Olgunluđa Ulaşma	156
3.4.2.3.c. Şif Temâyül	159
3.4.3. Efsane-i Ah, Tehmiye Milani, 1370/1992	162
3.4.3.1. Filmin Künyesi ve Konusu	162
3.4.3.2. Tehmiye Milani'nin Hayatı ve Sinemasının Özellikleri	163
3.4.3.3. Mânâgera Sineması ve Tasavvufi Temalar Ekseninde Filmin Değerlendirilmesi	166
3.4.3.3.a. İmam Gazzâli'nin "Leyse fi'l-imkan ebde'u mimmâ kân" Düşüncesi	170
3.4.3.3.b. Rızâ Makamı	172

3.4.3.3.c. Şükür ve Teslimiyet	178
3.4.3.3.d. Sabır	180
3.4.3.3.e. Sefer	181
3.4.4. Peri, Dariuş Mehrcui, 1374/1996	186
3.4.4.1. Filmin Künyesi ve Konusu	186
3.4.4.2. Dariuş Mehrcui'nin Hayatı ve Sinemasının Özellikleri	187
3.4.4.3. Mânâgera Sineması ve Tasavvufi Temalar Ekseninde Filmin Değerlendirilmesi	190
3.4.4.3.a. Tevbe	194
3.4.4.3.b. Talep/Arayış	195
3.4.4.3.c. Vird ve Zikir	196
3.4.4.3.d. Hayret Makamı	200
3.4.4.3.e. Vecd ve İstiğrak Hali	201
3.4.4.3.f. Havf ve Recâ	202
3.4.4.3.g. Zühd ve Riyâzet Hali	204
3.4.4.3.h. Keşf ve Şuhûd Hali	208
3.4.4.3.i. Murâkabe ve Tezkiye Hali	210
3.4.4.3.i. Halvet Hali	211
3.4.4.3.j. Mürşid ve Mürşin'in Gerekliliği	213
3.4.5. Reng-e Huda, Mecid Mecidi, 1378/2000	218
3.4.5.1. Filmin Künyesi ve Konusu	218
3.4.5.2. Mecid Mecidi'nin Hayatı ve Sinemasının Özellikleri	219
3.4.5.3. Mânâgera Sineması ve Tasavvufi Temalar Ekseninde Filmin Değerlendirilmesi	222
3.4.5.3.a. Nefs-i Emmâre ve Nefs-i Râziye	224
3.4.5.3.b. Keşf ve Şuhûd	226
3.4.5.3.c. Belâ ve İmtihan	230
3.4.5.3.d. Tevessül ve İstimdâd	232
3.4.5.3.e. Nur ve Tecelli	235
SONUÇ	239
KAYNAKÇA	253
DİZİN	263

ÖN SÖZ

Bu kitap, İran sinema tarihinde önemli bir yere sahip olan Mânâgera Sineması'nı tarihsel, kültürel ve sanatsal boyutlarıyla ele alma arzusunun bir ürünü olarak ortaya çıktı. Çalışmam boyunca temel hedefim, bu sinemanın yalnızca estetik bir "içerik yaklaşımı" değil, aynı zamanda İran'ın köklü kültürel ve manevi mirasının bir yansıması olduğunu göstermeye çalışmaktı. Mânâgera Sineması'nda yer alan tasavvufi temaların derinliğini keşfetmek, beni hem sinema sanatı hem de tasavvuf düşüncesi bağlamında yeni anlam katmanlarına ulaştırdı.

Bu araştırmayı yürütürken nitel araştırma yöntemlerinden yararlandım; özellikle doküman incelemesi ve betimsel analiz teknikleri çalışmanın temelini oluşturdu. Görsel ve yazılı kaynakları tararken, filmlerin yalnızca biçimsel özelliklerine değil, içerdiği diyaloglara, monologlara ve sembolik anlatımlara da odaklandım. Böylece, Mânâgera Sineması'nı tasavvuf düşüncesi ekseninde çok boyutlu bir yaklaşımla değerlendirme olanağı buldum.

Araştırmamda üç temel kaynak grubuna başvurdum: genel olarak sinema, özelde ise İran Mânâgera Sineması üzerine yazılmış metinler; tasavvuf düşüncesi ve temalarına ilişkin literatür; ve nihayet bu sinemanın temsilci filmleri. Çalışmanın odağını, 1979 İran İslam Devrimi sonrasında dini duyarlılıkların sinemada belirginleştiği dönemde, Mânâgera Sineması'nın işlediği tasavvufi temalar oluşturdu. Bu yönüyle çalışmamın hem sinema hem de tasavvuf alanlarında önemli bir boşluğu dolduracağına ve yeni akademik araştırmalara zemin hazırlayacağını temenni ediyorum.

Elbette bu sürecin en zorlu yönlerinden biri, Mânâgera Sineması üzerine yazılmış kaynakların son derece sınırlı olmasıydı.

Literatürde yer alan az sayıdaki kapsamlı çalışma içinde Turec Zâhidî'nin eseri, bu alanda pek çok noktada temel referans noktası haline gelmiş durumdadır. Dolayısıyla bu durum, farklı bakış açılarını bir araya getirme konusunda doğal bir sınırlılık da oluşturdu. 2023 yılı Eylül ayında, çalışmam için gerekli kaynakları bulabilmek amacıyla İran'a yaptığım seyahatte başkent Tahran'da neredeyse tüm kitap satış noktalarını gezmeme rağmen bu kaynaklara ulaşamadım. Daha sonra Farabi Sinema Enstitüsü Mânâgera Sineması Birimi Yönetim Başkanı Abdullah Esfendiyari ile yaptığım görüşmede, bu sinema üzerine yayımlanan kitapların yalnızca bir kez basıldığını ve yeniden basımlarının yapılmadığını öğrendim. Bu durum, konuyla ilgili daha geniş bir akademik literatürün oluşturulmasının ne kadar gerekli olduğunu bir kez daha gösterdi.

Bu çalışmayı yönlendiren en temel motivasyonum, İran Sineması'na ve Farsça'ya olan kişisel ilgim ile bu alandaki araştırma eksikliğiydi. Çalışmamın oluşum sürecinde değerli katkıları ve rehberliği için danışmanın Prof. Dr. Abdulcebbar Kavak'a ve manevi danışmanım Prof. Dr. Farshad Zahedi Naderi'ye ve İran Mânâgera Sineması hakkında yazılı kaynakların bana ulaşmasını sağlayan ve bu alandaki ilk derinlikli çalışmaları gerçekleştiren Farabi Sinema Enstitüsü Mânâgera Sineması Birimi Yönetim Kurulu Başkanı Abdullah Esfendiyari'ye gönülden teşekkür ederim. Ayrıca fikirleri ve eleştirileriyle düşünce ufkumu genişleten değerli hocalarıma minnettarlığımı sunarım. Çalışmam boyunca farklı dönemlerde bilgi, kaynak ve ilham desteği sağlayan dostlarıma, hocalarıma ve aileme içten teşekkür ederim.

İpek ŞENGÜL
Karabük 2025

KISALTMALAR

- Bkz. : Bakınız
P. : Sayfa
Pp. : Sayfa Aralığı
Akt. : Aktaran
M.Ö. : Milattan Önce
Hş. : Hicri Şemsi
M. : Miladi
t.y. : Tarih Yok
y.y. : Yer Yok